

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

В статті аналізується педагогічна тема творчості Лесі Українки, яка сприяє справі виховання та навчання дітей та молоді, поглибленому засвоєнню спадщини великої письменниці, підвищенню якості гуманітарної освіти, її наукового рівня, інтересам сучасної національної школи.

Талант Лесі Українки поєднав пристрасть Прометея, мудрість філософа і хист художника-майстра. Вона виявила творче обдарування у багатьох різновидах праці, ім'я поетеси овіяне особливою всенародною любов'ю. На жаль, Леся Українка не залишила нам розгорнутого і систематичного викладу своїх педагогічних думок, проте освітньо-виховна діяльність великої письменниці розвивалася за продуманими педагогічними принципами, що випереджали ряд навчально-виховних теорій свого часу.

Леся Українка піддала ретельному аналізу стан освіти та школи свого часу, розвинула ряд важливих положень про виховання всебічно розвинених, вольових людей, показала всю неспроможність офіційних канонів у вихованні і віддавала перевагу демократичній, глибоко народній функціональній системі навчання і виховання.

Видатна поетеса обстоювала рідну культуру, рідну мову, національні традиції у вихованні і всі виховні проблеми вона розв'язула в світлі завдань громадянського виховання. Думки Лесі Українки про народну освіту не можна відокремити від усієї системи її поглядів і переконань.

З самого раннього дитинства Леся Українка цікавилася питаннями освіти і культури, навчально-педагогічною літературою. Крім того, що вона склала збірник "Дитячі ігри, пісні та казки Ковельського, Луцького і Новоград-Волинського повітів Волинської губернії (1902 р.), написала збірник "Народні мелодії з голосу Лесі Українки" (виданий її чоловіком К. Квіткою в 1917-1918 рр.), вона ще 19-річною дівчиною написала підручник.

Педагогічні нахили поетеси та брак якісних підручників наштовхнули її на думку написати для меншої сестри підручник стародавньої історії східних народів. В 1891 р. книжка на 15 друкованих аркушів була закінчена. Та роботу над підручником Леся Українка вважала незавершеною. Тільки в останні роки життя вона дала згоду на друкування цього підручника.

У підручнику письменниця повсякчас спрямовує думку читача на роздуми про долю свого народу, зіставляючи минуле життя із сучасним. Стародавня історія східних народів пройнята повагою до трудящих, співчуттям до її визвольної боротьби, гнівом проти поневолення.

У 90-х роках XIX ст., коли розгорнулася запекла боротьба капіталістичних держав за колонії, це звучало дуже по-сучасному, допомагало читачеві зорієнтуватися в політичній ситуації.

Підручник "Стародавня історія східних народів" є яскравим свідченням глибокої обізнаності Лесі Українки з історією багатьох народів.

Михайло Павлик зазначав, що на свій вік вона була геніальною жінкою, в кожному її слові він бачив розум та глибоке розуміння поезії, освіти та людського життя [1:29].

В питаннях освіти Лесю Українку турбував напрямок діяльності царських чиновників, що забороняли організацію шкіл для народу. Як і всі українські просвітителі-гуманісти, вона критикує систему освіти, яка не забезпечує навчання усіх дітей трудящих.

У статті "Голос однієї російської ув'язненої", характеризуючи царську Росію, вона писала, що ця країна нагадує необмежену розмірами Бастилію, для тих, хто любить волю, Батьківщину, народ. В ній панують голод, неосвіченість, злочинство, лицемірство.

Істинний стан школи того часу Леся Українка розкрила в нарисі "Школа", опублікованому в журналі "Народ" 1895 року. У 1891 році поетеса відвідала свою подругу Маню Биковську, яка вчителювала у волинському селі Піддубці біля Луцька. Там вона побачила надзвичайно важкі умови педагога, злиденні обставини, в яких навчалися діти. Про все це Леся Українка розповіла в своєму нарисі-образку.

Вона виступила проти злочинної політики царизму, спрямованої на обмежування бюджетних асигнувань для народних шкіл, на пригнічення вчителів та учнів.

Письменниця показує запустіння початкової школи на Волині, нестерпні злидні вчительки цієї школи, невелике приміщення, відсутність елементарних умов, низький рівень підручників, невеликий термін навчання, тяжкі умови проживання вчителів.

Змальована у творі школа знаходиться в занедбаному стані, про що свідчить її інтер'єр: з класної кімнати пахло сирістю, сама кімната "була з нерівною земляною підлогою, стіни всі в тріщинах" [2:10:273].

Школа була під владою священика, який не був зацікавлений у тому, щоб селянські діти одержали належну освіту. Навчальних програм у вчительки немає. За короткий час, протягом якого діти ходять до школи, вони ледве вивчаються читати і писати без великих помилок. Багато часу займає навчання церковному співу. У школі вкрай мало підручників. Бібліотека для позакласного читання складається лише з церковних книг. Забороне-

ними (мабуть, попом) були книги: “Рідне слово” К.Д. Ушинського, хрестоматія Й.І. Паульсона, видання “Посередник”, хоча насправді ці книги схвалені Комітетом грамотності.

Становище вчительки злиденне. Вона проживає через стіну від класної кімнати. У її помешканні голі стіни, потріскана стеля й піч, лавка, стіл. За свою працю вчителька одержує мізерну плату, яку збирає їй з сільської общини священик.

Критикувала Леся Українка гостро й тогочасні середні школи, в яких процвітали муштра і зубріння. Вона писала, що їй доводиться товкти з братом відмінювання і дієвідмінювання латинської мови всю зиму і всю весну, а більше всього тепер перед іспитами, бо іспити з латинської мови були навіть складніші, ніж з математики.

“Я що далі, то більше впевнююся, – продовжує вона в листі до М.П. Драгоманова 30 серпня 1892 р., – як то добре, що мама не віддала мене в гімназію, бо гімназія хоч би не зломилася мене, то все-таки пригнітила б” [2:10:164].

З великою радістю Леся Українка вітала рух протесту учнівської молоді проти закостенілої системи навчання, що панували в середніх навчальних закладах того часу. Високо цінуючи розумові здібності народу, вона писала: “Я думаю, що наші люди від природи дуже розумні, бо їх навіть волинські школи не можуть дурними зробити, а для цього немало витрачено зусиль” [2:10:162].

З демократичної позиції розглядала Леся Українка роль учителя народної школи, який повинен виховувати молодь, надихати її на чесні, хороші справи. Про ідеал вчителя вона пише в листах до вчительки Антоніни Семенівни Макарової. Так, у листі з Києва від 23 січня 1894 року письменниця турбується про долю талановитої вчительки, якій за роботою зовсім ніколи жити для себе.

“Уже одно то, что в школе есть человек неплохой, не черствая педантка, и притом честная, есть большая польза для детей”, – зазначала Леся Українка [2: 10:272].

У листі виразно відчувається повага до благородної праці вчительки, яка просить поетесу бути її учителем життя. Вона обіцяє Антоніні Семенівні допомогти наблизитися до ідеалу служіння людям.

Ідеал кращого вчителя Леся Українка показала в образі героя-патріота Антея (“Оргія”), який говорив своїм учням, що після закінчення школи треба ще багато вчитися в житті, багато читати книжок, пробивати собі шлях в науку, ніколи не зазнаватися, не зупинятися на досягнутих успіхах, завжди продовжувати вдосконалювати себе. Народним вчителям вона відводила важливу роль у суспільстві і водночас ставила до них великі вимоги: “Якщо вчитель ... добрий, освічений, то й учні знають те, що потрібно знати...” [2:6:174].

В деяких своїх творах Леся Українка порушила важливі соціально-педагогічні проблеми. Мету родинного виховання письменниця вбачала у формуванні людини-борця. В оповіданні “Помилка” вона пише, що досягнути цієї мети можна тільки розвиваючи природні нахили дитини. Весь уклад сім’ї Косачів був спрямований на те, щоб діти краще розуміли красу рідного краю, його традиції, звичаї, не соромилися працювати і любили працю.

Праця і трудове виховання молоді займають чільне місце в діяльності Лариси Петрівни. Вона була сама зразком невтомного трудівника. Долаючи хворобу, Леся Українка до останніх днів не припиняла творчу роботу й все її життя було безкінечною працею і боротьбою.

У повісті “Над морем”, в оповіданні “Дружба” Леся Українка показала, що з сімей бідних, трудолюбивих людей виходять чесні, гідні громадяни, а з сімей забезпечених, де праця не стоїть на почесному місці у вихованні, наповнюють суспільство нікому не потрібні, а часто шкідливі для оточуючих людей моральні пустоцвіти.

Леся Українка також займалася питанням освіти дорослих, наполягаючи на організації колективних читань для народу. З цією метою нею був складений каталог видань для таких читань. Особливе місце тут відводилось популярним брошурам, які правдиво висвітлювали вітчизняну й світову історію, давали істинну уяву про найважливіші соціально-політичні проблеми.

Лесю Українку можна вважати однією з кращих дитячих письменниць того часу. Їй були чужі низькопробні, докучливі твори для дітей, які викликали в малого читача нудьгу й огиду до прекрасного, привчали до ситого міщанського життя. У дитячих творах письменниця майстерна й оригінальна, як і в усій своїй творчості. Використання народно-поетичних образів, розумне тлумачення філософських понять, педагогічний такт і основне – виховання любові і поваги до рідного народу і природи – ось найбільш цінне в творчості Лесі Українки для дітей.

Серед творів, які написані спеціально для дітей і про дітей, дві прозові казки – “Лелія” і “Біда навчить”, вірші “Вишеньки” і “Колискова”, цикл “У дитячому кружі”, спеціальний збірник “Дитячі ігри, пісні, казки...”.

Педагогічні погляди Лесі Українки стали значним внеском у становлення українського шкільництва, в теорію і практику навчання та виховання дітей і молоді, відіграли певну роль у розвитку світової педагогічної думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Міщенко Л.І. Леся Українка: Посібник для вчителів. – К.: Радянська школа, 1986. – 303 с.
2. Українка Леся. Твори: В 12 т. – К.: Наукова думка, 1979 (цит. у тексті за цим виданням, вказуючи том і сторінку).

Матеріал надійшов до редакції 16.12.2000 р.

Березюк Е.С. Педагогические взгляды Леси Украинки.

В статье проанализирована педагогическая тема в творчестве Леси Украинки, что способствует делу воспитания и обучения детей и молодёжи, более углубленному усвоению наследия великой писательницы, улучшению качества гуманитарного образования, его научному уровню, интересам современной национальной школы.

Bereziuk O.S. Pedagogical Views of Lesya Ukraïnka.

The article deals with the pedagogical topics in the works of Lesya Ukraïnka which contribute to the problem of educating children and the youth in order to extend their knowledge of the great writer's literary heritage.